

BUSMOR

Åls socken

Leksands kulturmiljöprogram

Författare

Simon Langwagen

Antagen av samhällsbyggnadsutskottet 2021-05-27

**LEKSANDS
KOMMUN**

**LÄNSSTYRELSEN
DALARNAS LÄN**

BUSMOR

Åls socken

Leksands kulturmiljöprogram

Författare

Simon Langwagen

Redaktion

Lars Jönnes och Kristoffer Ärnäck

Omslag: Bostadshus på den större gården Helgbo 10:9.

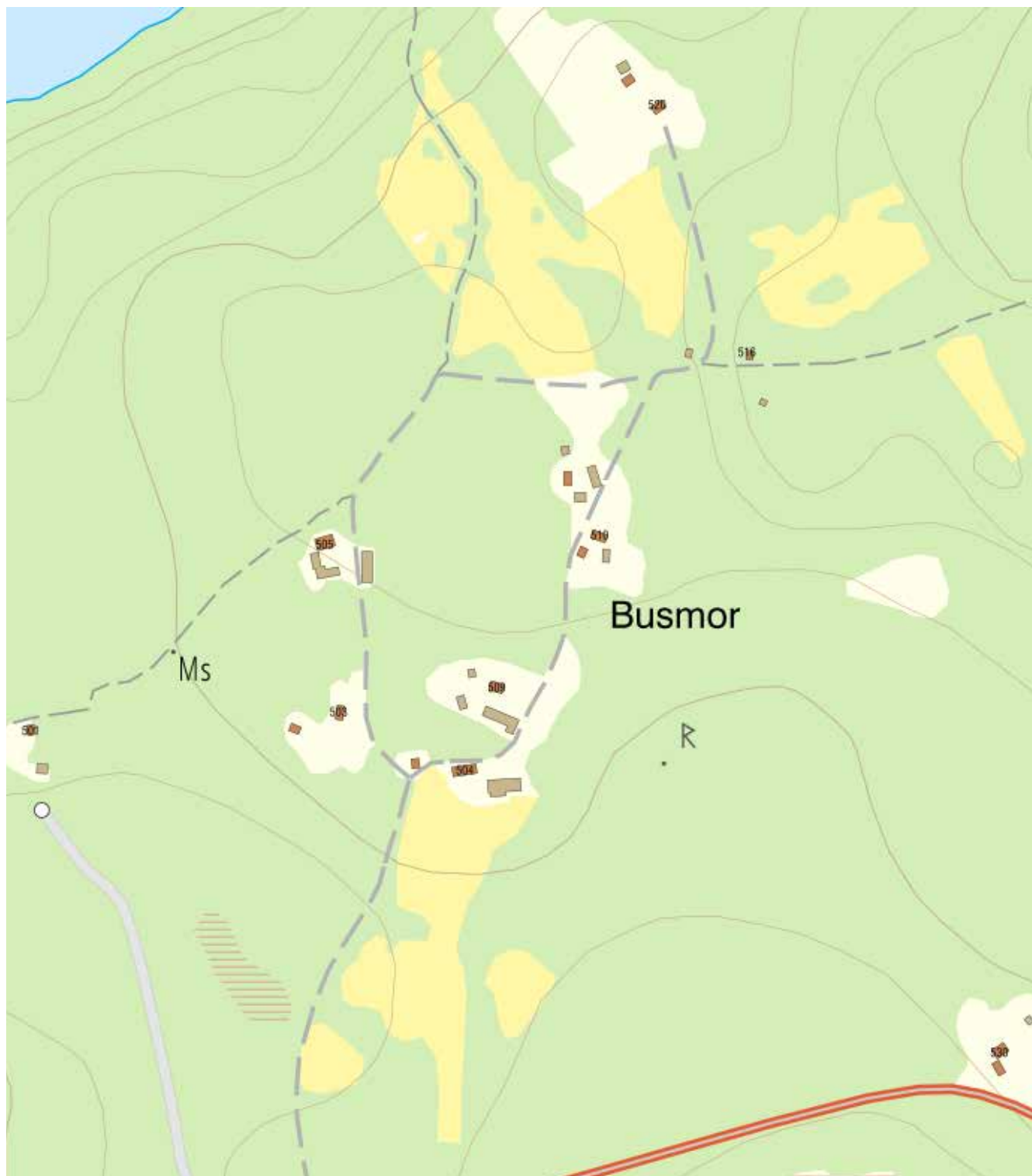
Fotografier och illustrationer: Om inget annat anges, Simon Langwagen, Dalarnas museum. Om inget annat anges härstammar rapportens kartor från Lantmäteriets tjänster *Historiska kartor* samt *Kartor, flygbilder och ortnamn*. Kartorna används i rapporten under Dalarnas museums avtalsnummer: ©Lantmäteriet 12014/00618

© Dalarnas museum 2021

ISSN:

Innehåll

Beskrivning	7
Historik	7
Landskap och placering	7
Byform, gårdsformer och gårdsstrukturer	7
Bebyggelsens huvuddrag	8
Byggnadsdetaljer och material	8
Värden	11
Fäbodväsendet	11
Timmerhuskulturen och månghussystemet	15
Låg, tät och ofärgad eller faluröd bebyggelse	16
Kringbyggdhet	16
Värdekarta	18
Vad är ett kulturmiljöprogram?	19

Busmor ligger på norra sidan om en större bilväg som sammanlänkar Sågmyra i nordöst med Insjön i väster.

Beskrivning

HISTORIK: Busmor är en liten blandby i Åls socken. Vid fäbodinventeringen 1663-64 upptecknades Busmor som fäbodställe, men sannolikt under 1700-talet fick platsen även bofast befolkning och platsen fick karaktär av en blandby. Fäbodgårdarna i byn nyttjades historiskt av brukare från Ål-Kilen. Byn ligger i Leksands kommun, som ursprungligen bildades som Leksands landskommun 1863. År 1971 ombildades landskommunen till Leksands kommun. År 1974 uppgick Åls kommun, till vilken byn förut hörde, i Leksands kommun. Omkring år 1750 påbörjades gruvbrytning vid Digerbergsgruvorna söder om Busmor. Gruvorna bröts av bruken i Dalfors och Voxna, dit malmen fördes vintertid med foror. Gruvorna övergavs emellertid redan i slutet av 1700-talet.

LANDSKAP OCH PLACERING:

- Busmor består av sex äldre gårdar som ligger förhållandevis centrerat kring en skogsväg som mitt i byn delar av sig i två avgreningar.
- Den lilla byn ligger nära intill en större bilväg som sammanlänkar Sågmyra i nordöst med Insjön i väst. Trots närhet till bilvägen ligger Busmor i skyddat och väl dolt läge. Närmaste by är Rexbo som återfinns en och en halv kilometer österut.
- Byn ligger på flack mark omgiven av täta blandskogar i alla väderstreck. Norrut återfinns Tvärstupberget som till stor del är täckt av skog, medan skogsmarkerna söderut utgörs av myrmarker som bildats mellan sjöarna Gryssen och Stora Rexasjön.
- Närmast gårdarna återfinns även en större koncentration av lövträd, främst björk, rönn och sälg. Bebyggelsen har historiskt omgärdats av stora öppna fält, antingen bestående av betesmarker eller odlad jord. Idag har många av dessa inägor vuxit igen, men där enstaka oregelbundna åkerlappar fortfarande hålls öppna både norr och söder om byn.
- Förutom spår efter flera äldre fäbodgårdar finns intill byn även lämningar efter en gammal järnbearbetningsplats med blästbruk.

BYFORM, GÅRDSFORMER OCH GÅRDSSTRUKTURER:

- Av Busmors sex större gårdar är fem av dem kringbyggda på tre sidor eller flera. Däremot finns ingen gård som är helt och hållet fyrkantsbyggd.
- Den första gården man möter när man kommer söderifrån består utav en förlängd parstuga, möjligtvis en trerumsstuga, samt en större ladugårdsbyggnad som ställts i samma väderstreck bredvid denna.

- Utöver de äldre gårdarna förekommer ett fåtal nyare fritidsstugor på området. Dessa är i regel uppförda som modernistiska timervillor i en våning med naturligt grånade fasader.

BEBYGGELSENS HUVUDDRAG:

- Merparten av de äldre byggnader i byn är långsmala timmerstugor med sadeltak i en vinkel omkring 30 grader.
- Bebyggelsen är enkel och präglas av småskalighet. Inga byggnader är högre än två våningar. Ekonomibygnaderna är i regel uppförda i en våning samt att fåbodbyggnaderna aldrig är högre än en våning.
- Bostadshusen är vanligen enkelstugor och något större än övriga byggnader och med skorsten. Därutöver finns en mångfald av olika ekonomibygnader, också de i timmer. I byn finns även två större bostadshus båda troligen tillkomna under 1800-talet. Den ena är en långsmal stuga i två våningar, möjligen en framkammarsstuga, medan den andra är en traditionell salsbyggnad.
- Med undantag för att enstaka stugor fått nya fönsterbågar under det sena 1900-talet ses inga senare stora ändringar på de gamla byggnaderna. Ett fåtal fritidshus har under det sena 1900-talet byggts på området, där en naturligt grånad timmerstuga uppförts i nära anslutning till den gamla bebyggelsen.

BYGGNADSDETALJER OCH MATERIAL:

- Merparten av de äldre byggnaderna är ofärgade med naturligt grånade timmerväggar. Undantagen är den första gård man möter från söder, där den stora gårdsbyggnaden med tillhörande ladugård färgats röda. Likaså är salsbyggnaden som återfinns i byklungans nordvästra del rödfärgad.
- Taken på de äldre byggnaderna är huvudsakligen täckta med tvåkupigt lertegel men där ett stort antal plåttak förekommer. Vissa stugor och ekonomibygnader har skärmtak över ytterdörrarna, medan det stora bostadshuset på den södra gården har en panelad farstubyggnad med tegelklätt sadeltak. Byns enda salsbyggnad har en öppen farstuvist med stort plåtklätt tak som bärs upp av trästolpar.
- Skorstenar är i lertegel, där flera kompletterats med enkla huvar i plåt.
- Det är vanligt med spröjsade tvåluftsträffönster där varje båge innefattar två eller tre stående eller liggande glasrutor. Enstaka stugor har under 1900-talet försetts med små blyspröjsade fönster.

En gård med långsmalt bostadshus, troligen en framkammarsstuga, samt en större ladubyggnad till höger. Helgbo 10:9.

Äldre rödfärgat härbre som sedermera byggt om till sommarstuga. Vindskivor, gavelfönster och räcken är sentida. Ål-Kilen 19:8.

En nyare fritidsstuga med grånat liggtimmer och snickerier i dalablått. Brenäs 22:20.

- Äldre fönster- och dörrömfattningar är enkla med fyra brädor där sidobrädorna omsluter topp- och bottenbrädorna. Foder är huvudsakligen omålade med naturligt grånat virke. Undantaget är den rödfärgade gården där foder och vindskivor målats vita. Bland de nyare fritidshusen förekommer foder och spröjsar i blågrått. Även ett äldre omålat härbre har fått foder i samma blågråa kulör.
- Beträffande dörrar på bostadshus är enkla bräddörrar vanligast. På ekonomibygnaderna är ytterdörrar och portar oftast i trä och ålderdomliga med beslag och gångjärn i enkelt smide.

Värden

Nedan beskrivs de värden som byn bedöms besitta. I detta kulturmiljöprogram beskrivs kulturhistoriska och estetiska värden. Alla värden förklaras i sitt sammanhang men efter en förutbestämd grundmall som är lika för varje by.

Platsnamn

Platsnamn är ofta gamla och med betydelser som är sprungna ur eller anknutna till platsens specifika historia. Att beakta god ortnamnsred är lagstadgat enligt kulturmiljölagen. Platsnamnets förled anspelar sannolikt mot sjön *Busen* som är belägen strax norr om byn. Efterleden betyder »tät (gran)skog på fuktig mark«.

Värden/var varsam med

- Platsnamnet Busmor.

Fäbodväsendet

Med fäbodar menas en bebyggelseenhet belägen på visst avstånd från hemgården vars huvudsakliga syfte var djurhållning med skogsbete och mejeriproduktion. Fäbodväsendet som företeelse har varit etablerat i Dalarna sedan medeltiden. I Ål finns dock inga i skrift dokumenterade fäbodställen innan 1500-talet.

Det finns flera orsaker till att fäbodväsendet uppstod. De magra jordarna och knappa odlingsförutsättningarna i Övre Dalarna fordrade en kontinuerlig rundflyttning av såväl djur som människor. Betesmarkerna nära hemgården var sällan tillräckliga och därför skickades djuren på långväga skogsbeten. I takt med befolkningsökningen och att byarna blev större söktes skogsbete på allt längre avstånd från hemgården. På så sätt uppstod de avlägsna fäbodställen som kallas långfäbodar. Kvinnor ansvarade ofta för den tunga och arbetsamma fäboddriften, som bland annat innefattade att vaka över djuren under skogsbetet och producera mejeriprodukter så som mjölk, grädde, messmör och ost. På många fäbodställen fanns även inägomark som brukades.

Det finns en mängd olika typer av fåbodar, med olika funktioner och olika geografiska placeringar i förhållande till hemgården. Vissa byar så som Hästberg och Hisvåla-Grytberg har dessutom både varit en by med bofast befolkning och ett fåbodställe på samma gång. Vissa byar blev senare fåbodar.

Den komplexa sammansättningen av byar och fåbodar är typisk för Övre Dalarna och återspeglar ett samhälle där knappa förutsättningar för en stor befolkning krävde långtgående uppfinningsrikedom i såväl markanvändning som jordbruksdrift. Berättelser som är anknutna till fåbodväsendet och Övre Dalarnas komplicerade jordbrukssystem är i hög grad relevanta för förståelsen av människors livsvillkor i Ål i äldre tider.

Busmor nämns som en ren fåbod vid fåbodinventeringen 1663–1664, där ett ensamt hushåll från Kilen listas som aktivt. 1750 öppnades tre nya gruvor i Digerberget strax söder om Busmor, något som kan varit en bidragande faktor till att fåbodarna drog till sig bofasta hushåll. I husförhörlängden 1762 finns fyra bofasta personer i Busmor, för att 1798 ha expanderat till inte mindre än 13 hushåll. Under 1800-talet tycks dock befolkningmängden avta och år 1900 fanns på platsen åter igen enbart två bofasta gårdar. Hembygdsvårdaren Karl-Erik Forsslund noterade vid sitt besök på 1920-talet att Busmor då bestod av två fasta gårdar och tre fåbodar. Busmor har således allt sedan 1700-talet kunnat betraktas som en blandby.

Det är oklart när det traditionella fåbodbruket upphörde i Busmor men det torde ha inträffat någon gång efter 1920-talet.

Värden/var varsam med:

- Kunskap och förståelse om att Busmor varit en blandby, där fåbodställen historiskt brukats och bebotts under perioder av året.
- Spår av skogsbyte så som vallristningar, fästigar och benämningar på lötar.
- Lämningar från äldre fåbodgårdar så som husgrunder och odlingsverksamhet i form av exempelvis odlingsrösen.
- Förekomsten av lövträd som sälg och rönn samt andra trädslag med avvikande utseende, till exempel kandelaberbjörkar eller betade enar. Förr var lövtäkt från främst sälg, rönn och björk nödvändiga tillskott till djurens vinterfoder. Främst sälgen har beskurits/hamlats för att man lättare skulle komma åt/nå samt för att öka mängden skott. Hamlade träd utgör där de finns värdefulla spår av äldre tiders djurhållning.
- Ängsrester. Där det finns inslag av tidigare så allmänt förekommande ängs- och slogmark är det önskvärt att försöka sköta den och hålla öppet.

Fäbodgatan kantas bitvis av gamla gårdesgårdar och björkalléer. Lövträden var historiskt viktiga inslag på de aktiva fäbodarna.

Flera av de små åkerytorna som omger fäbodstället hålls ännu öppna, även om stora arealer tillåts växa igen under 1900-talet.

I bakgrunden syns ett äldre härbre som byggts om till sommarnöje. Byggnaden har försetts med blyspröjsade gavel-fönster, skorsten och snickerier i dalablått. Ål-Kilen 19:8.

Ålderdomlig kringbyggd gård med naturligt grånade timmerfasader. Flera av takfallen har senare täckts med korrugerad plåt. Busmor 7:1.

Större klunga med fåbodstugor. Byggnaderna till höger utgör en kringbyggd gård. Ål-Kilen 19:8.

Denna byggnad utgörs troligen av två äldre stolphärbren som byggts samman utan sina tillhörande underreden. Resultatet är en långsmal förvaringsbod. Busmor 6:1.

Timmerhuskulturen och månghussystemet

Från medeltiden och fram till 1900-talet knuttimrades de flesta byggnaderna i Övre Dalarna. Timmerhuskulturen präglas av månghussystemet. Istället för att bygga få och stora byggnader uppfördes många små och funktions specifika timmerbyggnader. Det fanns många sociala och praktiska fördelar med detta. De små byggnaderna var lätta att dela upp och flytta vid arvs kifte. Råvaran fanns tillgänglig i överflöd. De flesta timmerhusen kan uppdelas i kategorierna bostadshus, djurhus, förvaringshus och verkshus. Timmerhusen i Ål och Övre Dalarna kännetecknas av utformningsmässig enkelhet, högkvalitativt virke och mycket gott hantverksutförande.

De flesta husen byggdes av bönder efter gårdens behov, och med tiden utvecklades stor skicklighet i byggandet. Den stora skickligheten ledde till att timringskonsten också utvecklades till en viktig inkomstkälla för de »träkloka« Leksandsbor som begav sig på utsocknes arbetsvandringar under 1800-talet. De ålderdomliga timmerhusen är idag en omistlig beståndsdel i vad som gör Åls byar till speciella och trivsamma livsmiljöer. Här syns det att människor levt under mycket lång tid.

Timmerhusen är byggda med omsorg i en lokal tradition som utvecklats och använts under flera hundra år fram tills industrialismens intåg mot 1800-talets slut och kring sekelskiftet år 1900. Nästan alla byggnader i Busmor är timrade och ålderdomliga och utgör en omistlig källa till kunskap och förståelse om timmerhuskulturen i Ål. På grund av detta har samtliga timmerhus uppförda innan 1930 särskilt kulturvärde. Detta år är valt utifrån att perioden dessförinnan starkast förmedlar ett traditionellt jord- och fåbodbruk. Det är även perioden innan man på platsen började uppföra fritidshus. Värdet förstärks av att de ålderdomliga byggnaderna utgör en väsentlig beståndsdel i Åls bebyggelsekaraktär och ofta är uppförda med en enastående hantverksmässig och utformningsmässig kvalitet.

Värden/var varsam med:

- Att husen är byggda i trä eller knuttimrade samt att de äldre husen ofta har en genomgående enkel karaktär utan onödiga utsmyckningar.
- Samtliga knuttimrade bostadsbyggnader uppförda innan 1930. Värdebärande egenskaper är: byggnadernas befintliga timmerstommar; långsmala eller rektangulära form; naturligt grånade färgsättning; befintliga stående locklistpaneler; befintlig fönstersättning; befintliga fönsterkarmar; befintliga fönsterbågar i trä med fasta spröjs av trä eller bly; befintliga fönsterrutor; befintliga dörrar och förtak ovan dörrar; grundmurar med synlig natursten; skorstenar i gråsten; under befintligt takmaterial underliggande trätak; väggfasta bänkar. I Busmor ses samtliga av de större gårdarna, samt alla fåbodgårdar, besitta mycket höga kulturhistoriska värden.

Enkelstuga

- Samtliga knuttimrade ekonomibyggnader – djurhus, förvaringshus och verkshus – uppförda innan 1930. Äldre knuttimrade ekonomibyggnader är en omistlig beståndsdel i fåbodarnas karaktär och bör inte flyttas, rivas eller väsentligen förändras.

Låg, tät och i huvudsak ofärgad bebyggelse

Även om de äldre husen i Leksand är unika och i sina detaljer bär många olikheter som gör varje gård speciell, finns flera gemensamma nämnare som starkt påverkar bebyggelsens karaktär. Ofta framträder bebyggelsen på fåbodarna som ett gytter av tätt placerade naturligt grånade hus med likartad storlek och form. Det är denna karaktär som kanske starkast kännetecknar fåbodställen och de aspekter av bebyggelsen som bidrar till denna karaktär är därför särskilt värdefulla.

Nästan alla hus i de äldre fåbodklungorna är låga – sällan högre än en våning. Många byggnader har dessutom en långsmal form eller bildar ibland tillsammans långsmala längor. De flesta byggnaderna har också sadeltak med trä-, plåt- eller tegeltäckning. Att de flesta husen är omålade i trä är också mycket viktigt för bebyggelsens generella karaktär. Beträffande vita och röda detaljer och fasader har detta knappt förekommit på fåbodställen historiskt och bör även idag undvikas om det inte finns dokumenterade spår av att byggnaderna någon gång varit bemålade.

Värden/var varsam med:

- Den sammanhållna byggnadshöjden om högst en våning.
- Att byggnaderna har en långsmal form, eller bildar långsmala enheter.
- Att husen står tätt intill varandra.
- Tegel, plåt och trä som takmaterial, i synnerhet äldre trätak.
- De enhetligt förekommande ofärgade träytorna. Avstå från att rödmåla naturligt grånade timmerhus. Dessa byggnader har en egen karaktär som i sig är värdefull, och som samspelar väl med sin omgivning även utan rödfärg.

Kringbyggdhet

Fem av Busmors sex gårdar kan idag ses som kringbyggda, där ingen av dem är helt kringbyggd på fyra sidor. De kringbyggda gårdarna återspeglar hur bebyggelsen vanligen ordnades i det äldre bondesamhället i Dalarna. Den kringbyggda gårdsformen började förekomma mot slutet av medeltiden och utvecklades sedan mot den fyrkantiga kringbyggda form som dominerade helt i Leksand under större delen av 1700- och 1800-talen.

Traditionen med den kringbyggda gården uppstod sannolikt i syfte att skydda gårdstunet från väder och omgivning. Många gårdar som tidigare varit

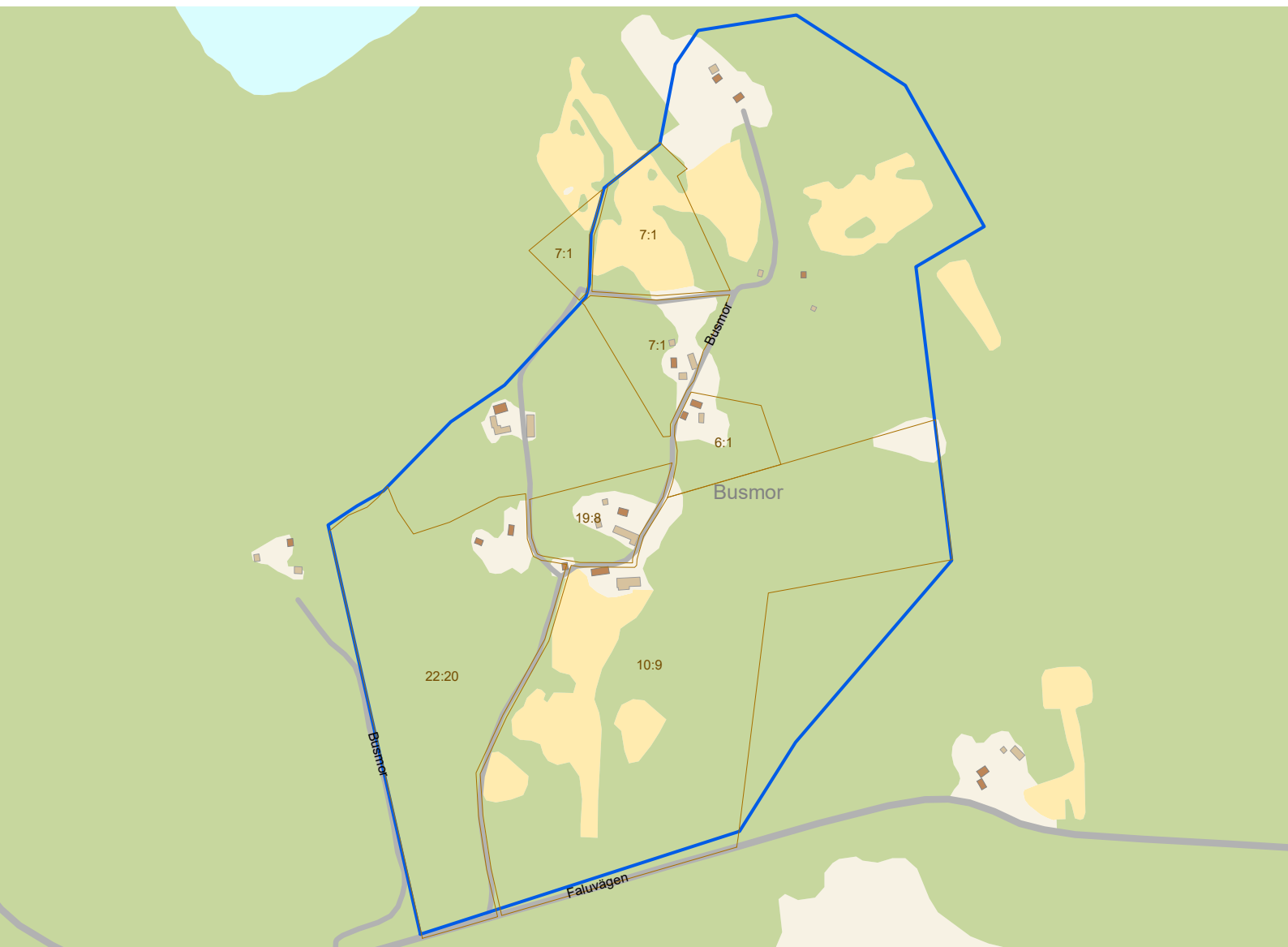

Ofärgad enkelstuga med skärmtak och vitmålade foder. Busmor 6:1.

Stor ekonomilänga bestående av loge och ett förbyggt lider. Busmor 6:1.

Värdekartan redovisar en klassificering av miljöer och bebyggelse enligt följande: *Blå områden* markerar gårdar, byggnader, odlings- eller betesmark och bebyggelseområden som bedöms ha särskilt kulturvärde samt större landskapsavschnitt med mycket höga kulturvärden.

helt kringbyggda gårdar kom på grund av sociala och ekonomiska förändringar att utglesas från och med det sena 1800-talet. Den täta och slutna karaktären som bildas av de slutna gårdstunarna i Busmor utgör en värdefull och tydlig karaktär som är miljöskapande och trivsamt. Värdet förstärks av att kringbyggt gårdsmönster är typiskt för Leksand och Övre Dalarna.

Värden/var varsam med:

- Byggnader som bidrar till kringbyggda gårdstun. Oavsett ålder bör sådana byggnader inte rivas eller flyttas.
- Områden där byggnaderna sluter sig tätt om omgivningen.

Vad är ett kulturmiljöprogram?

Ett kulturmiljöprogram är ett kunskapsunderlag framtaget för att tydliggöra kulturmiljöns egenskaper och karaktäristik, utan att dessa vägts mot andra intressen. När kommunen fattar beslut i detaljplaner och bygglov ska en avvägning göras mellan olika allmänna intressen, exempelvis kulturmiljöer eller naturvård, och enskilda intressen, som behovet av en större bostad eller en grannes önskan om utsikt. Det här beskrivs i Plan- och bygglagens (2010:900) andra kapitel. Genom att i förväg ta ställning till vilka områden som har särskilda värden och vad det är som gör området värdefullt förenklas kulturmiljöfrågan i den dagliga handläggningen, men beslutet om vad som är lämpligt att göra på en viss byggnad eller i ett visst område sker i det enskilda plan- eller bygglovärendet.

Ett kulturmiljöprogram kan innehålla beskrivningar av de kulturhistoriska värden som finns hos en byggnad eller en plats. Ett kulturmiljöprogram kan också beskriva miljöns historia, utveckling, nyttjande genom tiden och vilka delar och karaktärsdrag som finns kvar i området idag.

Avsikten är inte att kulturmiljöprogrammet ska vara en ”våt filt” över bebyggelsen, utan snarare att det ska vara ett verktyg för hur kommunen och fastighetsägare ska kunna använda, utveckla och tillvarata kulturmiljön för att skapa en attraktiv kommun och livsmiljö.

Kulturvärden

En kulturmiljö är sammansatt av en mängd egenskaper. En egenskap kan exempelvis vara en byggnads material, byggnadshöjd, fönstersättning, färg eller namn.

En egenskap är aldrig automatiskt värdefull. Ett värde tillskrivs alltid en miljö av olika människor i vår samtid. Personer med olika kompetenser och intressen tillskriver miljöer olika typer av värden. En byggnadsantikvarie kan bedöma att en miljö är särskilt värdefull eftersom den kan utgöra ett slags fysiskt källmaterial som berättar om det förflutna. Samhället kan använda sådana miljöer för att förmedla och konkretisera berättelser om vår historia och på så vis ge människor bättre möjligheter att förstå sin samtid. En arkitekt kan bedöma att en miljö är särskilt värdefull eftersom dess olika arkitektoniska parametrar skapar en vacker och trivsamt livsmiljö. En person kan också bedöma att en plats är värdefull eftersom hen har många minnen kopplade till den.

Det är väldigt viktigt att tydliggöra varför en egenskap tillskrivits ett värde och av vem. Då blir det möjligt att senare följa upp på väderingen och förstå varför den är gjord.

Vad och hur har vi bedömt?

I detta kulturmiljöprogram bedöms kulturhistoriska och estetiska värden, samt delvis även sociala värden. Begreppen förklaras i sitt sammanhang nedan. Alla värderingar är skrivna och utförda av byggnadsantikvarier vid Dalarnas museum. Begreppet kulturvärde används för att beskriva den sammantagna bedömningen mellan dessa tre värdeaspekter.

Kulturhistoriska värden

Miljöer, platser och byggnader med kulturhistoriska värden bär på berättelser om det förflutna som av olika anledningar bedöms vara viktiga för vår samtid – eller att bevara för framtiden. I arbetet med Leksands kulturmiljöprogram har berättelserna om det äldre bondesamhället, timmerhuskulturen, turismen i Leksand och industrisamhället bedömts som särskilt viktiga. De värderingar som finns listade i rapporterna och på hemsidan utgår ifrån bedömningar om hur olika platser, miljöer eller byggnader återspeglar olika aspekter av dessa berättelser. På platser där andra intressanta berättelser tydligt framträder har även dessa medtagits i bedömningen av byns olika värden. Det kan exempelvis beröra anknytningar till välkända historiska personer eller lokala traditioner som är särskilt viktiga för en specifik by. I Leksands-Noret återspeglas delvis andra berättelser än i byarna, varför bedömningsgrunderna där skiljer sig från byarna. Miljöer och byggnader som inte förändrats nämnvärt under de senaste 40-50 åren värderats generellt högt i detta kulturmiljöprogram. Detta beror på att ovannämnda berättelser mer tydligt kan utläsas ur de miljöer som inte nämnvärt förändrats under senare tid.

Estetiska värden

Miljöer, platser och byggnader med estetiska värden bedöms ha stora utseendemässiga och upplevelsemässiga kvaliteter idag. Det kan röra sig om byggnader som är uppförda med stor hantverksmässig skicklighet och högkvalitativa material, landskapsrum där bebyggelsen och landskapet tillsammans bildar trivsamt eller miljöer som är synbart gamla och bär många spår av tidens tand. Bedömningen av estetiska värden har utförts av Dalarnas museums byggnadsantikvarier och har i första hand gått ut på att fånga upp och värdesätta landskapets och byarnas unika karaktär beträffande färgsättning, volymer, former och placering i landskapet. Landskapets karaktär berättar oftast en viktig berättelse och har därför kulturhistoriska likväl som estetiska värden. Den värderingstext som i rapporter och bykaraktäriseringar benämns Låg, tät, faluröd eller ofärgad bebyggelse är den enda som helt och hållet utgår ifrån en estetisk bedömning av byarna.

Sociala värden

Miljöer, platser och byggnader som väcker känslor och är betydelsefulla för grupper eller enskilda personer har sociala värden. I detta kulturmiljöprogram har sociala värden endast undersökts översiktligt genom ett inledande församråd där allmänheten fått möjligheten att lämna in förslag till miljöer att ta med i kulturmiljöprogrammet. Vi har i största möjliga mån bejakat dessa förslag i inventeringsarbetet, och tagit med miljöer som framträtt i församrådet när vi besökt aktuella byar och platser i inventeringsarbetet.

Biologiskt kulturarv

Enkelt uttryckt är biologiskt kulturarv natur som berättar om kultur. Allt från enskilda träd till hela landskap kan berätta historien om den mänskliga när-

varon. Eftersom berättelserna förmedlas av något levande ligger det i sakens natur att det biologiska kulturarvet befinner sig i ständig förändring- det kan vara kortlivat men kan också fortleva i århundraden.

Biologiskt kulturarv är resultatet av människans möte med det levande i naturen. Genom att förstå detta möte kan vi förklara det vi ser i landskapet och visa vad som behövs för att ta vara på olika värden i landskapet.

Det biologiska kulturarvet kan handla om enskilda träd och buskar som formats av människan, som träd som planterats i en allé eller hamlats för att lövet ska kunna användas som foder till djuren. Det kan även vara större landskap, som fåbodvallen med hackslog, med den omgivande skogen som brukats för bete och där vallkullorna gjort ristningar i träden där de rastat. Det kan även vara det brukade landskapet runt och inne i byn, med ängs- och åkermarker.

Ekonomiska värden

Miljöer med kulturvärden kan ha högre ekonomiska värden i jämförelse med andra miljöer. Exempelvis kan verksamheter så som ett kaféer eller butiker nyttja byggnader eller miljöer med kulturvärden i sin marknadsföring för att locka kunder och profilera sin verksamhet. Dalarnas unika natur- och kulturlandskap med byar, gårdar och byggnader är också en viktig ekonomisk resurs inom besöksnäringen. Antingen indirekt i förhållande till annan verksamhet eller direkt som ett besöksmål. Byggnader med kulturvärden kan även vara en reell ekonomisk resurs för privatpersoner. En studie från Kulturmiljö Halland har visat att människor i Halland historiskt varit benägna att betala i snitt 7% mer i förhållande till förväntat marknadsvärde för byggnader som bedömts ha kulturvärden. Undersökningen baseras på en jämförelse av köpesumman delat på taxeringsvärde (K/T-talet) mellan byggnader med kulturvärden och byggnader utan kulturvärden.

Fastighetsbeteckningar och GDPR

I kulturmiljöprogrammet anges fastighetsbeteckningar för att visa på var det finns värden, i exempelvis en miljö eller byggnad. Fastighetsbeteckningar kan anses vara personuppgifter.

För att behandla personuppgifter i kommunens verksamhet måste dataskyddsförordningen (GDPR) följas vilket betyder att det ska finnas stöd i en av de rättsliga grunder som återfinns i GDPR. För att använda fastighetsbeteckningar i kulturmiljöprogrammet hänvisas till GDPR:s artikel 6.1.e, att behandlingen är nödvändig för att utföra en uppgift av allmänt intresse eller som ett led i kommunens myndighetsutövning. Uppgifter av allmänt intresse enligt artikel 6.1.e. ska exempelvis ha stöd i lag eller annan förordning. Obligatoriska uppgifter som ålagts kommuner att utföra, exempelvis bygglovgivning, översiktsplanering och detaljplanering enligt plan- och bygglagen, är av allmänt intresse. För att kunna ta väl avvägda beslut i bygglov och detaljplanering men även för att allmänheten ska kunna följa plan- och bygglagen även i de fall det inte krävs myndighetsutövning (exempelvis bygglov), behövs bra

kunskapsunderlag kring kulturmiljöns värden och var de återfinns, geografiskt. Relevanta lagrum återfinns i 3 kap 6 § miljöbalken, samt i plan- och bygglagens paragrafer nedan:

- 2 kap 3 § om att planläggning ska göras med hänsyn till de kulturhistoriska värdena,
- 2 kap 6 § om att planläggning, bygglovgivning och även vid åtgärder som inte kräver lov, ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till bl.a. kulturvärdena på platsen,
- 4 kap 16 § om reglering av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i detaljplan,
- 8 kap 13 § om förbud mot förvanskning av en byggnad som är särskilt värdefull,
- 8 kap 14 § om att underhåll ska göras varsamt så att byggnadsverkets kulturhistoriska värde bevaras och
- 8 kap 17 § om att ändring och flyttning av byggnad ska göras varsamt så att dess kulturhistoriska värden tas tillvara.

För att enkelt och exakt ange läge är det mest lämpligt att använda fastighetsbeteckningar, som sällan ändras och när de ändras så kan deras historiska utsträckning spåras i Lantmäteriets förrättningsakt.

LEKSANDS
KOMMUN

LÄNSSTYRELSEN
DALARNAS LÄN

 **Dalarnas
museum**